

चोमोलुङ्मा, सगरमाथा र एभरेष्ट: नामकरणको राजनीति र नेपाली पहिचानका लागि सङ्घर्ष

डा. नवराज सुब्बा
स्वतन्त्र अनुसन्धानकर्ता, नेपाल

JUNE 10, 2025

Contents

चोमोलुङ्गा, सगरमाथा र एभरेष्ट: नामकरणको राजनीति र नेपाली पहिचानका लागि सङ्घर्ष 0

सार 2

१. परिचय 3

२. विधिहरू 3

३. चोमोलुङ्गा : मौलिक नाम र सांस्कृतिक अर्थ 4

४. सगरमाथा : राष्ट्र निर्माण परियोजना 5

५. माउन्ट एभरेष्ट: नामाकरणको साम्राज्यवादी दृष्टिकोण 6

६. आलोचना: पहिचान बिरूद्ध आधिपत्य 7

६.१ नामकरण का असंतुलन 7

६.२ वर्तमान प्रभाव 8

७. वैकल्पिक दृष्टिकोण: बहुआयामी मान्यता 9

यो रणनीति नेपालको संविधानले दिएको बहुलवादप्रतिको प्रतिबद्धतासँग मिल्दोजुल्दो छ, र यसले अन्य ऐतिहासिक रूपमा महत्वपूर्ण स्थानहरूका लागि पनि नयाँ पहल गर्न प्रेरणा दिन सक्छ। 10

८. निष्कर्ष 10

सन्दर्भहरू 11

चोमोलुङ्गा, सगरमाथा र एभरेष्ट: नामकरणको राजनीति र नेपाली पहिचानका लागि सङ्घर्ष

सार

विश्वको सबैभन्दा अग्लो हिमाल, जसलाई नेपालीमा सगरमाथा, शेर्पा र लिम्बू परम्परामा चोमोलुङ्गा, र अङ्ग्रेजीमा माउन्ट एभरेस्ट भनिन्छ, त्यो केवल एक भौगोलिक स्थान होइन, यो इतिहास, शक्ति र सांस्कृतिक पहिचानसँग गहिरो सम्बन्ध राख्ने ठाउँ हो (Said, 1978; Onta, 1996)।

यो लेखले सगरमाथा/चोमोलुङ्गा जस्ता नामहरू कहाँबाट आए, तिनीहरूको अर्थ के हो र किन महत्त्वपूर्ण छन् भनेर अध्ययन गर्छ। यसले यी नामहरूलाई आदिवासीहरूको मौखिक परम्परा, बाहिरी प्रभाव (जस्तै उपनिवेशवाद), र राष्ट्र निर्माणका प्रक्रियाबाट कसरी हेर्ने भनेर विश्लेषण गर्छ।

इतिहासका कागजात, जातीय अध्ययन र उपनिवेश पछिको सिद्धान्त प्रयोग गरेर, यो लेखले नामको प्रयोगमार्फत देखिने सांस्कृतिक दबाब, भाषाको माध्यमबाट गरिने राष्ट्रवाद, र आदिवासी समुदायको अधिकारका लागि गरिने संघर्षलाई हेर्छ (Subba, 2025)।

अन्ततः, यो अध्ययनले सगरमाथा–चोमोलुङ्गा जस्ता नामहरूको विविधता स्वीकार गरेर, नेपालमा रहेका फरक–फरक पहिचानलाई सम्मान गर्ने बहुलवादी सोचको पक्षमा बहस गर्छ।

शब्दकुञ्जी: चोमोलुङ्गा, सगरमाथा, एभरेष्ट, सांस्कृतिक आधिपत्य, भाषिक राष्ट्रवाद, आदिवासी अधिकार

१. परिचय

आठ हजार ८४८ मिटर अग्लो विश्वको सर्वोच्च शिखर मानव आकाङ्क्षा र प्राकृतिक भव्यताको प्रतीक हो । चोमोलुङ्गा, सगरमाथा, सगरमाथालगायत यसका विभिन्न नामले विभिन्न सांस्कृतिक, राजनीतिक र ऐतिहासिक कथाहरू बताउँछ (Subba, 2025)। यी नामहरूको महत्व केवल नामाकरण भन्दा बढी छन्; तिनीहरूले आदिवासी जनसंख्याको आवाज, नयाँ राष्ट्र-राज्यको लक्ष्य, र औपनिवेशिक शक्तिको छायाको प्रतिनिधित्व गर्छन् (Said, 1978)। एक नेपाली अनुसन्धाताको नाताले म यस विषयलाई हिमालको सांस्कृतिक महत्वबारे गहिरो बुझाइका साथ हेर्छु र यसको नाममा काम गर्ने शक्ति गतिशीलतालाई आलोचनात्मक दृष्टिले हेर्छु ।

नाम दिनु भनेको पहिचान गर्नु मात्र होइन; यसले अक्सर शक्ति दिन्छ, अतीतलाई ढाकछोप गर्दछ वा मानिसहरू को हुन् भनेर पुष्टि गर्दछ (Onta, 1996)। नेपालमा एक सयभन्दा बढी जातजातिको बसोबास रहेको हुनाले यसको सबैभन्दा अग्लो हिमालको नाम तय गर्नु भनेको नेपाली पहिचानलाई समर्थन गर्नुका साथै देशको आदिवासी र औपनिवेशिक इतिहाससँग व्यवहार गर्नु हो (Shrestha, 2001)। यस लेखमा चोमोलुङ्गाले आदिवासी भक्ति, सगरमाथा भाषाको राष्ट्रियता र सगरमाथाको साम्राज्यवादी शक्तिलाई कसरी प्रतिबिम्बित गर्छ भन्ने कुराको अध्ययन गरिएको छ । यी नामहरूलाई उत्तरऔपनिवेशिक र मानवशास्त्रीय सन्दर्भहरूमा राखेर म नेपालको जातीय पहिचान संघर्षलाई उजागर गर्न खोज्दैछु ।

२. विधिहरू

नेपाल राजपत्र (सन् १९५६), ब्रिटिस रोयल जियोग्राफिकल सोसाइटीको अभिलेख (सन् १८६५ देखि) र योगिनीतन्त्रजस्ता पुराना

ग्रन्थहरूको विश्लेषण गरी चोमोलुङ्मा (Huber, 2001) जस्ता परम्परागत नामहरूलाई सङ्केत गरिएको छ (Onta, 1996)।

(२) भाषिक विश्लेषणः चोमोलुङ्मा (तिब्बती/शेर्पा/लिम्बू), सगरमाथा (संस्कृत/नेपाली) र एभरेष्ट (अङ्ग्रेजी) नामको उत्पत्तिको अध्ययन, नेपाली बृहत् शब्दकोष (२०४०) र युनेस्कोको एटलस अफ द वर्ल्ड्स ल्याङ्ग्वेज इन डेन्जर (एन.डी.) जस्ता भाषास्रोतको प्रयोग गरी तिनको सांस्कृतिक महत्व र लोप हुने जोखिमको लेखाजोखा हुनेछ (Subba, 2025)।

(३) यस कृतिमा शेर्पा र लिम्बू संस्कारको अध्ययन (चोमोलुङ्मालाई दीप चढाउने) र ती समुदायका अग्रजहरूसँग प्रश्नावली र वार्ताका सार दिइएका छन् (Bishop, 1990; Huber, 2001)।

(४) उत्तरऔपनिवेशिक समालोचनाः वन्त (१९९६) र सइदको प्राच्यवाद (१९७८) को सिद्धान्तअनुसार उत्तरऔपनिवेशिक समालोचनाले औपनिवेशिक आधिपत्यको तुलनामा भाषिक राष्ट्रवादमा ध्यान केन्द्रित गरेर शक्तिको प्रवचनको रूपमा नामहरू चित्रित गर्नेछ।

(५) शेर्पा र लिम्बू समुदायबीच भएका पूर्वअनुसन्धान, लोककथा, परम्परागत रीतिरिवाज र सामाजिक तथा नीतिगत दस्तावेजबाट तथ्याङ्क सङ्कलन, अध्ययन र विश्लेषण गरिएको छ।

(६) आदिवासी तथा राष्ट्रिय पहिचानको तुलनात्मक विश्लेषण भएको छ।

३. चोमोलुङ्मा : मौलिक नाम र सांस्कृतिक अर्थ

शेर्पा, लिम्बू र तिब्बतीहरूले चोमोलुङ्मा हिमाललाई आध्यात्मिक र सांस्कृतिक प्रतीक भन्छन्। चोमो (देवी), फोक्सो (घाटी, गुफा, वा चट्टान), र मा (आमा) तिब्बतीमा अर्थ "संसारको आमा देवी" हो (Bishop, 1990; Huber, 2001)। यो नामले यी समाजहरूको

एनिमिस्टिक र बौद्ध ब्रह्माण्डविज्ञानलाई प्रतिबिम्बित गर्दछ, जसले पर्वतलाई संरक्षक र जीवन स्रोतको रूपमा सम्मान गर्दछ।

शेर्पाहरूका लागि चोमोलुङ्मालाई हिमालयको हिमनदी, घाटी र चुचुराहरूमा उच्च निवासी देवताको रूपमा प्रतिविम्बित गरिएको छ (Huber, 2001)। त्यस्तै, लिम्बू मुन्धुम (मौखिक शास्त्र) ले पर्वतलाई आफ्नो शक्ति र उर्वरताका लागि चिनिने दैवी माताको रूपमा मानेको छ (Subba, 2023)। यी कथाहरूले समुदायहरूलाई एक साथ राख्न र उनीहरूको संस्कृति र विश्वासलाई सुदृढ पार्न पर्वतहरूले कसरी केन्द्रीय भूमिका खेल्छन् भनेर वर्णन गर्दछ। उदाहरणका लागि, आरोहणअघि चोमोलुङ्मालाई सम्मान गर्ने शेर्पा लोक रीतिरिवाजले सबैको ध्यान आकर्षित गरेको छ (Bishop, 1990)।

युनेस्कोको एटलस अफ द वर्ल्ड्स ल्याङ्ग्वेजेज इन डेन्जर (एन.डी.) ले अङ्ग्रेजी जस्ता विश्वव्यापी भाषाहरू र नेपाली जस्ता राष्ट्रिय भाषाहरूको प्रधानताले चोमोलुङ्माको भाषिक विरासतलाई ओझेलमा पारिदिएको छ। नामसँगै यस्ता परिवर्तनहरूले मूलतः त्यहाँ रहेको सांस्कृतिक ज्ञान गुमाउँछन्। चोमोलुङ्मालाई बेवास्ता गरेर सगरमाथा (एभरेष्ट)लाई प्राथमिकता दिँदा, नेपालका आदिवासीहरूले आफ्नो भाषा, संस्कृति र पहिचानबाट टाढा पारिएको महसुस गरेका छन् (Shrestha, 2001)।

४. सगरमाथा : राष्ट्र निर्माण परियोजना

नेपाल राजपत्रमा (सन् १९५६) उल्लेख भएअनुसार नेपाल सरकारले सन् १९५६ मा औपचारिक रूपमा सगरमाथा हिमालको नामकरण गरेको थियो । नेपालको हिमाली पहिचानको काव्यात्मक रूपक सगरमाथा संस्कृत शब्द सगर (आकाश) र माथा (शिखर) बाट लिइएको हो, जसले आकाशछुने पर्वतको छविलाई चित्रण गर्दछ (Subba, 2025)। राणाकालपछि नेपाल आधुनिक राज्यमा रूपान्तरण

हुँदा यो नाम एकीकृत नेपाली पहिचान स्थापित गर्ने बृहत्तर प्रयासको एक हिस्सा थियो (Onta, 1996)।

एक भाषा मात्रै मान्ने राष्ट्रको नीतिका कारण 'सगरमाथा' भन्ने शब्द अपनाइएको हो, जसले नेपालको संस्कृत आधारित इतिहासलाई बाहिरी (औपनिवेशिक) असरबाट जोगाउन खोजेको थियो (Nepal Gazette, 1956)। यो नाम इतिहासकार बाबुराम आचार्यले सुझाएका हुन्, जसले यसलाई नेपालको संस्कृति र स्वाधीनताको पक्षमा ठानेका थिए (Shrestha, 2001)। यो परिवर्तनले चोमोलुङ्गा, लिम्बू र शेर्पा जातिलाई पनि सीमान्तकृत बनायो, जसको भाषा र पहिचान संस्कृतसँग सम्बन्धित थिएन (Subba, 2025)।

नेपालले सगरमाथा रोज्नुको कारणले देशको एकता र जातीय समूहको दायरा सुहाउँदो छैन भन्ने प्रमाणित गर्छ । राष्ट्रिय सम्मानमा यसको जोडले खस-आर्य संस्कृति आदिवासी समूहभन्दा श्रेष्ठ छ भन्ने विश्वास फैलाउन मद्दत गऱ्यो (Shrestha, 2001)। पहिले, जब केही समूहले राष्ट्रिय पहिचान बनाउने प्रयास गर्थे, तब शासकहरूले गरिब र कमजोर जनतालाई जानीजानी बेवास्ता गर्थे (Said, 1978)।

५. माउन्ट एभरेष्ट: नामाकरणको साम्राज्यवादी दृष्टिकोण

सन् १८६५ मा ब्रिटिस रोयल जियोग्राफिकल सोसाइटीले माउन्ट एभरेष्टको नाम राख्दा भारतका सर्वेयर जनरल सर जर्ज एभरेष्टलाई पुरस्कृत गरिएको थियो । यो निर्णय गर्दा स्थानीय समुदायको राय नलिईएकाले, युरोप वा अन्य औपनिवेशिक शक्तिले जबर्जस्ती पश्चिमी (विदेशी) नाम राख्ने पुरानो औपनिवेशिक बानी फेरि दोहोरियो (Said, 1978)। विडम्बना, बेलायती अधिकारीहरूले सर जर्ज एभरेष्टको शिखरको स्थानीय नामको चाहनालाई बेवास्ता गरे र यसको नाम एभरेष्ट राखे (Onta, 1996)।

माउन्ट एभरेष्ट शब्द विज्ञानमा, नक्सामा र दैनिक बोलीमा संसारभरि फैलियो, जसले यसलाई आधिकारिकता दिलायो। सइदको विचारमा (Said, 1978) विश्वको नाम परिवर्तन गर्दा युरोपको शक्ति र श्रेष्ठता देखाउन मद्दत मिल्यो। यसले आदिवासीहरूको पहिचान मेटायो र हिमालय क्षेत्रमा बेलायतको नियन्त्रणलाई बलियो बनायो। पश्चिमी नामकरण अभ्यासमा "अन्य" को वर्गीकरण र व्यवस्थापन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। यो प्रवृत्ति एडवर्ड सैदले प्राच्यवादमा पहिचान गरेका छन् (Said, 1978)।

जब सगरमाथा प्रसिद्ध भयो, चोमोलुङ्मा र सगरमाथालाई बेवास्ता गरियो र कम परिचित भयो। आरोहण, पर्यटन र मिडियामा एभरेष्टको बलियो उपस्थितिबाट देखियो (Shrestha, 2001)। यसले गर्दा हिमालयको नामाकरण उपनिवेशवादी सोचभित्र रहेको स्पष्ट हुन्छ, जुन कुरा आज संसारले बुझेको छ।

६. आलोचना: पहिचान बिरूद्ध आधिपत्य

६.१ नामकरण का असंतुलन

नाम	**भाषा उत्पत्ति**	**मान्यता प्रदान गर्ने निकाय**	**शक्ति सम्बन्ध**
चोमोलुङ्मा	तिब्बती/शेर्पा /लिम्बू	आदिवासी परम्परा	- सांस्कृतिक अधिकार (Bishop, 1990)
सगरमाथा	संस्कृत/ नेपाली	नेपाली राज्य	भाषिक राष्ट्रवाद (Nepal Gazette, 1956)
माउन्ट एभरेष्ट	अंग्रेजी	ब्रिटिश जियोग्राफिकल सोसाइटी	साम्राज्यवाद (Onta, 1996; Said, 1978)

माथि दिइएको टेबलले शिखरको नामकरणले शक्ति असन्तुलन प्रकट गर्दछ।

चोमोलुङ्माले आदिवासी समुदायहरूको आध्यात्मिक र सांस्कृतिक विरासतलाई मूर्त रूप दिन्छ, जुन शताब्दीयौं पुरानो मौखिक परम्पराहरूमा निहित छ (Huber, 2001)। सगरमाथाले नेपालको सार्वभौमिकताको उत्तरऔपनिवेशिक दाबीलाई प्रतिबिम्बित गर्दछ तर गैर-संस्कृत भाषी समूहहरूलाई सीमान्तकृत गर्दछ (Shrestha, 2001)। औपनिवेशिक शक्तिहरूद्वारा थोपरिएको माउन्ट एभरेष्टले स्थानीय ज्ञानभन्दा पश्चिमी कार्टोग्राफिक अधिकारलाई प्राथमिकता दिन्छ (Said, 1978)।

६.२ वर्तमान प्रभाव

एभरेष्ट शब्दको प्रभुत्वले धेरै कुरामा गहिरो प्रभाव पार्दछ जुन कुरा तलका क्षेत्रमा देख्न पाइन्छ।

अन्तर्राष्ट्रिय सञ्चार माध्यम र पर्यटन कम्पनीहरूले एभरेष्टको प्रयोग गर्दा औपनिवेशिक शैलीका विचारहरू धेरै हदसम्म फैलिएका छन् (Shrestha, 2001)। प्रायजसो पर्वतारोहण अभियान वा वृत्तचित्रमा चोमोलुङ्मा वा सगरमाथाको उल्लेख हुँदैन ।

युनेस्को (एन.डी.) का अनुसार आदिवासी नामहरूलाई बेवास्ता गरिएको छ जसले भाषा र सांस्कृतिक सम्पदाको विविधतालाई प्रभावित गर्दछ। शेर्पा र लिम्बु समुदायका धेरै भन्दा धेरै युवाहरूले अहिले दैनिक रूपमा माउन्ट एभरेष्ट नाम प्रयोग गर्छन्, जसले उनीहरूलाई उनीहरूको परम्परागत भाषाहरू प्रयोग गर्नबाट टाढा धकेल्छ (Subba, 2023)।

आज एभरेष्ट नाम चलनचल्तीमा छ र यहाँका स्थानीय मानिसहरूको चोमोलुङ्मा वा सगरमाथा मौलिक नामभन्दा पश्चिमी नामलाई बढी मान

गरिएको अवस्था छ (Said, 1978)। यो कार्यले सगरमाथा र चोमोलुङ्गा जस्ता हिमाली शिखरहरूको उचित स्थान र पहिचान कायम गर्न बाधा पुऱ्याउँछ। यसले मूलवासीका मूल पहिचान प्राप्त गर्न र प्रतिनिधित्व गर्नबाट रोक्छ।

उक्त औपनिवेशिक प्रभावले नेपालको विविधतालाई सम्मान नगरेकाले नामकरण प्रवृत्ति र प्रणाली परिवर्तन गर्ने बारे सोच्ने बेला भएको छ।

७. वैकल्पिक दृष्टिकोण: बहुआयामी मान्यता

संयुक्त राज्य अमेरिकामा जहाँ माउन्ट म्याककिन्लीको नाम डेनाली राखिएको थियो र अस्ट्रेलियामा आयर्स रकको नाम उलुरु राखिएको थियो (Bishop, 1990; UNESCO, n.d.)। तिनीहरूले आदिवासी नामहरू प्रयोग गरेर विगतका गल्तीहरू सच्याए। सांस्कृतिक विविधतालाई समर्थन गर्ने यो एक न्यायपूर्ण तरिका हो भनेर देखाए। "चोमोलुङ्गा–सगरमाथा" नामाकरणले नेपालमा पनि यस्तै नाम परिवर्तनको सन्देश दिन्छ र यसले आदिवासी र राष्ट्रिय सम्पदाबीच सम्बन्ध गाँस्न सक्छ (Subba, 2025)।

एक बहुआयामिक दृष्टिकोणको आवश्यकता छ:

विद्यालयको पाठ्यपुस्तकमा सगरमाथासँगै चोमोलुङ्गा र सगरमाथा संज्ञाहरू समावेश गर्दा विद्यार्थीले नेपालको विविधतापूर्ण विरासतबारे सिक्न सक्नेछन् ।

प्रचार सामग्रीमा मानिसहरूले चोमोलुङ्गा-सगरमाथाको बारेमा कुरा गर्छन् जसले देशको संस्कृति र गौरवलाई उजागर गर्दछ जसले यसको सराहना गर्ने मानिसहरूलाई आकर्षित गर्दछ।

न्युजिल्याण्ड जस्ता केही देशहरूमा नक्सामा माओरी र अङ्ग्रेजी भाषाका नामहरू समावेश गरिएका छन् (Subba, 2025)।

यो रणनीति नेपालको संविधानले दिएको बहुलवादप्रतिको प्रतिबद्धतासँग मिल्दोजुल्दो छ, र यसले अन्य ऐतिहासिक रूपमा महत्वपूर्ण स्थानहरूका लागि पनि नयाँ पहल गर्न प्रेरणा दिन सक्छ।

८. निष्कर्ष

नेपालमा स्थानीय संस्कृति, राष्ट्रियता र उत्तरऔपनिवेशिक पहिचानको विलयको उदाहरण विश्वको सबैभन्दा अग्लो हिमालको नामकरणबाट गर्न सकिन्छ । वास्तवमा, ठाउँको नाम राख्ने काम स्थानीय जनता र उनीहरूको मौलिक भाषासंग जोडिएको सवाल हो। सगरमाथा नेपालको एकताको आकांक्षाको प्रतीकको रूपमा खडा छ, जबकि चोमोलुङ्मा शेर्पा, लिम्बू र तिब्बती मानिसहरूको धार्मिक आस्थाको प्रतीक हो (Huber 2001; Nepal Gazette 1956)। सैद (१९७८) र वन्त (१९९६) का अनुसार, एभरेष्ट नाम औपनिवेशिक अधिकारीहरूले दिएका थिए जसले परम्परागत स्थानीय नामहरू मेटाउन चाहन्थे र औपनिवेशिक पहिचानको चिन्ह राख्न पनि चाहन्थे।

एभरेष्ट नामाकरणले अतीतमा लागेको चोट निको पार्न, संस्कृतिलाई सुधार गर्न र असमान शक्ति सन्तुलन मिलाउने काम समय सान्दर्भिक भएको छ (सुब्बा, २०२५)। चोमोलुङ्मा–सगरमाथा जस्ता नामले भाषासम्बन्धी बहुआयामिक नीतिलाई समर्थन गर्दछ। यसले नेपालमा राष्ट्रिय गर्व र संस्कृतिको रक्षा गर्न सक्छ। मलाई लाग्छ, यो प्रक्रिया अन्य देशहरू जहाँ औपनिवेशिक प्रभाव थियो त्यहाँ आदिवासी नाम पुनर्स्थापना गर्ने प्रचलनले पनि बल दिएको अवस्था छ। यसलाई पनि आधार मानेर अघि बढ्न सकिन्छ।

बदलिँदो नेपाली पहिचानको यात्रामा, हिमाल केवल पहाड मात्रै होइन; यो कठोरता, विविधता, र आशाको प्रतीकका रूपमा हेर्ने पाटो र बाटो पनि हो भन्ने कुरा सदैव स्मरण गरौँ।

सन्दर्भहरू

- Bishop, N. (1990). *Himalayan Herders*. Harcourt College Publishers.

- Constitution of Nepal. (2015). *Constitution of Nepal 2015*. Government of Nepal.

- Huber, T. (2001). *The Cult of Pure Crystal Mountain*. Oxford University Press.

- Nepal Acdemy (2040 BS). *Nepali Brihat Shabdakosh*. Kathmandu.

- Nepal Gazette. (1956). Official Notification on Naming Sagarmatha.

- Onta, P. (1996). Creating a Brave Nepali Nation in British India. *Studies in Nepali History and Society* (SINHAS).

- Royal Geographical Society Archives. (1865). Everest Naming Records.

- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.

- Shrestha, N. R. (2001). *Becoming a development category: The geopolitics of development and the Himalayas*. In Nepal: Reflections on Development and Society (pp. 45–67). Kathmandu: Mandala Book Point.

- Subba, N. R. (2023). *Kirat Limbu Culture - Anthropological Investigation*. Kathmandu, Ajambari Publication.

- Subba, N. R. (2025). *Chomolungma, Sagarmatha, ra Mount Everest: Namakaranko Rajniti ra Nepali Asmitako Sangharsa*. [Facebook post]. https://www.facebook.com/nrsubba.

- UNESCO. (n.d.). Atlas of the World's Languages in Danger.